

DEVELİ ŞEHRİNİN SELÇUKLULAR DÖNEMİNDEKİ FİZİKSEL YAPISI

Sultan Murat TOPÇU*

Özet

Bugüne kadar Develi üzerine yapılan yayınlar, ağırlıklı olarak şehirdeki mimari anıtların envanterlenmesi ve zaman içerisindeki kullanımlarının belirlenmesine yönelik çalışmalardır. Şehrin gerek Türk dönemi öncesi mekânsal kurgusu ve gerekse Türk dönemi sonrası oluşan kentsel dokusu üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma, iş bu eksikliğin giderilmesine yönelik olarak ele alınmıştır ve Develi'nin, Selçuklu dönemi sonunda oluşan fiziksel yapısı irdelenmiştir. Çalışmanın hazırlanması iki aşama şeklinde gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada, şehrin Selçuklu dönemi kentsel kurgusunun anlaşılabilmesini sağlamak için dönemin çağdaş kaynaklarında geçen bilgiler toplanmıştır. Bu esnada sadece Selçuklu dönemi kaynakları kullanılmamış, Osmanlı dönemi Tapu Tahrir ve İcmal defterlerinde geçen bilgiler de değerlendirilmiştir. Bu derlenen bilgiler ışığında şehirde yer alan Selçuklu kentsel dokusunu oluşturan mimari yapılar belirlenmiştir. İkinci aşamada gerek çağdaş gerekse günümüz yayınlarının değerlendirilmesiyle tespit edilen mimari anıtların şehir kurgusu içerisindeki konumları, yapılan arazi çalışması sonucu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, Develi, Selçuklu şehirleri, Ulu Cami

Abstract

Current studies on the physical situation of the town Develi in history are mostly tabulations of architectural structures and/or their identification. There is no any unique study on the spatial setup of the town in the pre-Turkish period or urban structure in the Turkish era. This article aims at compensating this case and examining spatial setup of the town formed during the Saljukid era. The article is composed of two main parts. In the first part, data derived from the primary written sources are introduced in order to have a sound understanding of the urban setup in those times. The sources include not only those belonging to the Saljukid era, but also Ottoman records like land ownership census and compendium books. Under the light of the available information, architectural structures composing the municipal fabric of the town were fixed. The second part backed by a terrain in-

---

* Yrd. Doç. Dr. Sultan Murat Topçu, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, slntopcu@gmail.com

Sultan Murat Topçu

vestigation, deals with evaluation of positions of those architectural artifacts.

Keywords: Kayseri, Develi, Saljukid towns, the Great Mosque

Giriş

Develi, Kayseri'nin yaklaşık 45 km. güneybatısında yer alan bir ilçe merkezidir. İlçenin deniz seviyesinden yüksekliği 1150 m. olup, Develi Ovası'nın kuzeydoğu ucunda, ova ile kenarındaki tepelerin birbirine yanaştığı, bahçeler ortasında yer almaktadır (Anonim 1966: 150). Bugünkü Develi doğuda Kayseri'nin Tomarza ve Adana'nın Tufanbeyli, güneyde Adana'nın Feke ve Saimbeyli, Kayseri'nin Yahyalı, batıda Yeşilhisar, kuzeyde aynı ilin merkez ilçeleri ile çevrilidir (Gürlek 1975: 2). Develi ve çevresinde Türk yerleşiminden önce Hititler, Kimmerler, Persler, Roma ve Bizans dönemlerine ait yerleşim izlerine rastlanmaktadır. Kent asıl gelişimini Bizans döneminde kazanmış gözükmektedir. Özellikle bu dönemde Kayseri'ye yakınlığından dolayı oldukça büyük bir stratejik önem elde etmiştir (Foto. 1). Bunu Bizans döneminde bölgede yaşanan siyasi olaylar doğrulamaktadır¹. Erken Bizans döneminde, özellikle Hıristiyanlığın ilk yayılma yıllarında, şehir önemini daha da arttırmıştır. Bu dönemden kalma kalıntıları bünyesinde barındıran ve Develi'ye 3 km. mesafedeki Gereme şehri, Anadolu'daki erken tarihli Bizans yerleşim yerlerinden biri olması açısından son derece önemlidir².

Bizans döneminde Develi bir castron (kale-kent) olarak işlev görmüştür³. Bizans döneminde kullanılan bu yerleşim biçiminin en önemli özelliği sarp bir topografyaya sahip olması ve yerleşme alanının büyük bir bölümünün surların içinde kalmasıdır (Foto. 2). Bu surlar antik dönemlerden kalmış olabilecekleri gibi Bizans döneminde de inşa edilmiş olabilirler. Bu şehirlerde surun çevrelediği alan küçük olup, daima bir iç kaleye sahiptirler (Eravşar 2002:335). Develi Kalesi, yarım daire ve dikdörtgen kesitli burç-

---

¹ Anadolu'nun kuzey bölgelerinde, Emir Sabuk'un komutasında hareketine devam eden Selçuklu birlikleri, Bizans kumandanları Atom ve Ebu Sehl'in yönetiminde bulunan Sivas üzerine M.1051 tarihinde yürümüşlerdir. Bizanslı yöneticiler şehirden kaçarak Develi'ye gelmişlerdir (Sevim, 1995:38). Yine M.1079 tarihinde Selçuklu ordusundan kaçan Bizans İmparatoru I. Alexios da Develi Kalesi'ne sığınmak zorunda kalmıştır.

² Gereme'de yer alan ve günümüze ulaşan mimari anıtlar bölgenin 4. yy ile 11. yy arasında iskân merkezi olarak kullanıldığını göstermektedir. Gereme'deki Bizans dönemine tarihlenen yapılar için bakınız: Hans Rott (1908), *Kleasiatische Denkmaler...*, s. 156-170; M. Restle (1979), *Studien Zur Fruhbyzantinischen...*, Wien, s. 53-55, 123-127; M. Restle, Herbert Hunger (1981), *Tabula Imperii...*, (Kappadokien), Wien, s. 212; W.J. Hamilton (1842), *Researches in Asia Minor...*, London, s. 281-282; F. Hild (1977), *Das Byzantinische Straßen...*, Wien, s.53-55. John Murray (1838), *The Journal Royal...*, Vol: 8, London, s.151.

³ Türk akınları karşısında birçok defa Bizans hükümdarları ve yöneticilerinin Develi Kalesi'ne sığınmak zorunda kalmaları kentin konumunu açıklaması açısından önemlidir.

larla çevrili olup şehre hakim bir tepe üzerinde yer almaktadır⁴. Develi'deki Bizans dönemi yerleşkesinin ana çekirdeğini bu kale oluşturmaktadır.

Bilindiği üzere Kayseri ve çevresinin Türk hâkimiyetine geçmesi Selçuklular zamanında Türklerin büyük gruplar halinde Anadolu'ya girmesinin ilk zamanlarına rastlar. M.1064 yılında Antalya çevresini ele geçiren Türkmenler Kayseri'ye kadar gelmişlerdir (Alptekin 1987:16). Daha sonra Orta Anadolu'ya yayılan Türkler, M. 1067 de Kızılırmak vadisini takiple Kayseri'yi ele geçirmişlerdir (Turan 1999:19). Muhtemelen Develi'de bu dönemde Türk hâkimiyeti altına girmiştir.

Türkler, Anadolu'daki yayılmaları sürecinde fetihçi karakterleri doğrultusunda, yeni fethettikleri bölgelerde var olan şehirlere yerleşmeyi tercih etmişlerdir.

"Selçuklu dönemi yerleşme sistemi ve kent ağının; Orta Asya Türk ve İran Türk-İslâm coğrafyası yerleşme pratiklerinin, Anadolu'da Bizans-Selçuklu ikili askeri-stratejik-siyasal koşulları ve kültürler arasında kurulan sosyal-ekonomik ilişkiler zincirinin mekânsal yansımaları olarak, devralınan Bizans yerleşme sistemi ve kent ağı mirası üzerine yapılandırılması ile biçimlendiği söylenebilir (Özcan, 2007:8)".

Buna göre; Selçuklu dönemi Anadolu kentlerini "kale kent", "açık kent" ve "dış büyüme odaklı kent" olmak üzere üç ana grupta değerlendirmek mümkündür⁵. Bu gruplardan "kale kent" ve "açık kent" modelleri iki alt grupta değerlendirilmektedir (Özcan 2007: 10). Birinci grubu oluşturan kale kent modeli de kendi içerisinde iki alt gruba ayrılmaktadır. Konya ve Kayseri gibi ulaşım isteminin odak noktasında yer alan bu kentlerin nüfusları 10.000'nin üzerinde olup, şehirler kısmen sur dışına taşıdıkları için "A tipi kale kent" modeli olarak değerlendirilmişlerdir (Özcan 2007:10). Diğer model alt model olan "B tipi kale kent modeli" ise Anadolu'nun ticaret ağı üzerinde yer alan aynı zaman askeri bir üst olma özelliği yansıtan Antalya ve Sinop gibi tamamen sur içinde gelişme gösteren kıyı yerleşmeleri ile ulaşım sisteminin odak noktasında bulunan Sivas gibi merkez şehirler ve savunma odaklı askeri merkezler niteliğindeki Karahisar-ı Sahip, Karahisar-ı Köğonya, Karahisar-ı Yavaş gibi Karahisar yerleşmeleridir (Özcan 2007:10).

"Açık kent modeli" olarak tanımlanan ikinci tip kent modeli de kendi içerisinde iki gruba ayrılmaktadır (Özcan 2007:10). Bu gruplamada kentler, özellikle sahip oldukları sosyal-ekonomik potansiyellerin yanı sıra buldukları coğrafyanın yerleşime imkân tanımamasından dolayı sur dışında gelişme göstermişlerdir. Yabanlu Pazarı, Yılgun Pazarı ticari alt yapısı bulu-

⁴ M. Restle-Herbert Hunger, Develi Köyü'nde yapmış oldukları incelemelerde burada Bizans döneminden kalma apsüs sütunlarının ve bir Bizans spoli'nin yer aldığından bahsetmektedirler (Restle 1981:281).

⁵ Anadolu Selçuklu dönemi kent modelleri hakkında detaylı bilgi için bakınız: (Özcan 2007:3-15).

nan yerleşimler ile Kırşehir gibi ahi örgütlemelerinin hâkim olduğu kentler bu gruba girmektedir (Özcan 2007:10).

Bizans döneminde kale kent olarak kullanılan ve Selçuklu dönemindeki ulaşım ve yerleşme sisteminin ortaya koymuş olduğu yeni sosyo-ekonomik dinamikler etkisinde, kentin sur dışında yerleşilebilir alanlara doğru kayması sonucu ortaya çıkan kent tipi ise “B tipi Açık Kent” modeli olarak değerlendirilmektedir (Özcan 2007:10). Bu kent modelinin en bariz örneklerini Amasya ve Tokat şehirleri oluşturmaktadır.

Develi kenti yukarıda bahsedilen Selçuklu Dönemi Anadolu kent modelleri içerisinde ilk bakıldığında “Açık Kent Modeli” olarak nitelendirilen ikinci kent grubunun “B tipi Açık Kent Modeli” sınıfına girmektedir. Ancak bu kent tipinin en önemli özelliklerinden birisi olan şehirdeki ticari alt yapıyı oluşturan çarşı ve pazar yerlerinin, Selçuklu döneminde Develi kentsel dokusu içerisinde bulunmaması, şehrin “B Tipi Açık Kent” modelinden daha farklı bir tiplere sahip olduğunu göstermektedir⁶. Ayrıca Develi şehrinin Selçuklular döneminde ulaşım ağı ve yol güzergâhlarına bakıldığında ticari bir yol ağı üzerinde yer almadığı anlaşılmaktadır. Develi’den geçen yol güzergâhı daha çok askeri sevkiyatlar esnasında kullanılan ve Kayseri-Adana-Malatya, Kayseri-Niğde bağlantıları bulunan ulaşım şebekesi içerisinde yer almaktadır⁷.

Bu bilgilerden hareketle şehrin daha çok kapalı kent modeli içerisinde yer alan “B tipi Kent” modeli özelliği gösteren ve Karahisar olarak adlandırılan bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Karahisar yerleşmeleri Selçuklu döneminde, Anadolu’da Bizans-Selçuklu ikili askeri ve siyasal koşullarının ortaya çıkardığı mekânsal ve işlevsel öncelik ve gereksinimler kapsamında yapılandırılan askeri organizasyon ya da faaliyet merkezleri niteliğindeki yerleşmeler olarak tanımlanmaktadır (Özcan 2008:91). Selçuklu döneminde Karahisar yerleşmelerinin en önemli özellikleri sarp bir coğrafyada yüksek tepeler üzerinde, etrafı surlarla çevrili savunmaya yönelik olarak kurgulanmış olmalarıdır. Öte yandan Selçuklu dönemi Karahisar yerleşmelerinin farklı işlevlerde kullanıldığına dair tarihi bilgiler de mevcuttur. Nitekim çağdaş kaynaklarda, Karahisar yerleşmelerinin kimi zaman Selçuklu yönetimine başkaldıran asilerin ya da meliklerin sığındığı veya

---

⁶ Şehirde bulunan Selçuklu dönemine ait abideler içerisinde ticari fonksiyona sahip herhangi bir yapı yer almamaktadır. Ayrıca Karaman eyaleti vakıf defterleri incelendiğinde şehirde birçok bağ ve bahçe ismi ile karşılaşılırken, çarşı ya da bir ticari yapıya ait vakıf kaydına rastlanmamış olması, şehrin “B Tipi Açık Kent” modeline uymadığını göstermektedir. Karaman eyaleti vakıf defterleri için bakınız: (Kahraman 2009: 260-263)

⁷ 1225 yılında Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat, Kilikya Ermeni Krallığı üzerine düzenlemiş olduğu sefer esnasında orduların bir kısmını Develi üzerinden göndermiştir (Turan 1999:345-347). Bu güzergâhın askeri sevkiyatlarda kullanıldığına dair diğer bir bilgi de “Bezm u Rezm”de geçmektedir. Kadı Burhaneddin’in Karaman vilayeti (Larende) üzerine düzenlemek istediği seferde Develi güzergâhını kullanması kendisine emirleri tarafından tavsiye edilmektedir (Esterebadi 1990: 292,321).

yakalanıp denetim altında tutulduğu merkezler olarak, kimi zaman da sultan ve büyük emirlerin hazinelerini sakladıkları merkezler olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Özcan 2008:90-91). Develi kentinin de korunaklı bir yapıya sahip olması ve Bizans dönemi kale-kent yapısını devam ettirmesi birçok defalar taht kavgasından kaçan sultanların sığınak yeri olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Bunlar içerisinde Selçuklular döneminde yaşanan en önemli olay II. İzzeddin Keykavus ile IV. Rükneddin Kılıçarslan arasında yaşanan taht kavgasıdır. II. İzzeddin Keykavus (1246-1262) ile kardeşi IV. Rükneddin Kılıçarslan (1256-1257) arasında başlayan taht kavgası sonucunda Moğol hükümdarının gönderdiği bir ordu II. İzzeddin Keykavus'u tahttan uzaklaştırmış ve tek başına saltanata geçen IV. Rükneddin Kılıçarslan Kastamonu, Aksaray ve Develi'nin gelirlerini Moğol hükümdarı adına Tacettin Mutez'e vermeyi kabul etmiştir. Buna rağmen Sultan IV. Rükneddin Kılıçarslan Konya'dan uzaklaşıp Develi Kalesi'ne sığınmak zorunda kalmıştır (Eflaki 1987:48). Develi'ye gelen Sultan IV. Rükneddin Kılıçarslan burada kendi adına para bastırmış, (Turan 1999: 474, Çayırdağ 2001: 172, Erkiletlioğlu 2002:680), Develi Subaşı Kemaleddin Kaymazoğlu Nüsrettin ve Kayseri Subaşı Samsamuddin tarafından Kayseri'ye getirtilerek tahta çıkartılmıştır (İbn-i Bibi 1996: 138-139,141). Daha sonra IV. Rükneddin Kılıçarslan ile II. İzzeddin Keykavus arasında yapılan savaşta Rükneddin Kılıçarslan yenilmiş ve Develi'den Sis'e doğru giderken Türkmenler tarafından yakalanıp Kayseri'ye götürülmüştür⁸.

Develi'nin Selçuklu döneminde Karahisar yerleşmesi gösterdiğine dair diğer bir delil ise Develi Kalesi'nin kaplamış olduğu alandır. Karahisar yerleşmelerinin demografik büyüklüklerinin 100-300 kişi arasında değiştiği büyüklüklerde olduğu, mekânsal büyüklüklerinin ise her birinin topografik koşul farklılıklarına göre 0.30-1.20 hektar arasında değişkenlik gösterdiği yapılan çalışmalarla belirlenmiştir (Özcan 2008: 95). Develi Kalesi'nden günümüze ulaşan sur kalıntılarının kapladığı alan üzerinde yapılan metre-kare ölçümü esnasında, sur içi yerleşim alanının yaklaşık 7000 metrekare olduğu belirlenmiştir. Bu da hektar olarak 0.70'e tekabül etmekte olup, Karahisar yerleşmelerine ilişkin genel kabullere uymaktadır. Bu veriden hareketle sur içi yerleşim alanının demografik büyüklüğünün 200 ila 250 kişi arasında değiştiği anlaşılmaktadır.

Yukarıda değinilen özelliklerinden dolayı Karahisar yerleşmesi özelliği gösteren Develi'nin Karahisar olarak adlandırılmamasında, hemen yakının-

---

⁸ Develi beylikler döneminde de bu tarz olaylara sahne olmuştur. Dulkadıroğulları beyi Selvi Bey kardeşi ile girmiş olduğu taht kavgası esnasında kaçarak Develi Kalesi'ne sığınmış ve Kadı Burhaneddin'e karşı Cüneyd ile işbirliğine girmiştir (Yınanç 1989:29).

da Devel-i Karahisar (Kayseri-Yeşilhisar) olarak anılan başka bir yerleşim yerinin bulunması etkili olmuş olmalıdır⁹.

Bu durumda, Bizans döneminde (Castron) kale-kent olan Develi'nin, Selçuklular döneminin ilk yıllarında da bu özelliğini devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Selçuklular ilk olarak sur içini yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Fetihten sonra burada bulunan gayrimüslim halk kaleden çıkartılmış olmalıdır. Burada yaşayan gayrimüslimlerin Kâfir Everek ve Zile Köyü'ne yerleştirildiklerini 16.yy başlarında şehrin iskânı hakkında bilgiler veren Tapu Tahrir ve İcmal Defterleri'nden rahatlıkla anlamaktayız (Jenings 1985:175-176). Ayrıca Yukarı Develi'de Osmanlılar döneminde Ermeni ve Rum mahallelerinin bulunmaması da bunu kanıtlar niteliktedir¹⁰. Bu durum Türk fetih sistemiyle de uyusmaktadır (Baykara 2002:227).

Selçuklu kolonizasyon politikaları eşliğinde göçebe-yarı göçebe Türkmen gruplarının sürekli yinelenen sınır ötesi fetih ve akınları, özellikle Bizans-Selçuklu siyasal sınır bölgelerinde Türk nüfusunun yığılmasına neden olmuş ve artan nüfusun ortaya çıkardığı yerleşme talepleri, Castron (kale-kent) niteliğindeki Karahisar yerleşmelerinin mekânsal yapısını evrime zorlamıştır. Bu mekânsal evrim sürecinde, Karahisarlar Bizans dönemi Castron (kale-kent) yerleşme alanından, Selçuklu Sultan ve emirleri veya şeyh ve dervişler tarafından yapılandırılan cami ya da medrese veya zaviye gibi Türk-İslâm kolonizasyon yapıları yoluyla sur dışına yayılmıştır (Özcan 2008: 96).

Bu maksatla sur dışında artan nüfusun ihtiyacını karşılayabilmek için yeni ve büyük bir caminin inşa edilmesi gerekmektedir. 1281 yılında Sivasi Hatun tarafından inşa ettirilen Ulu Cami ile artık dış surlarda yeni yerleşim birimlerinin oluşmasının önü açılmıştır¹¹ (Foto. 3). Bugün Develi'de Ulu Cami ve Fahriye Medresesi'nin¹² bulunduğu alan dış surlarda iskâna açılan ilk alandır (Harita 1).

Kopçullu Mahallesi'ndeki Dev Ali Türbesi (Foto. 4) ile Tekke Mahallesi'nde bulunan Seyyid Şerif Türbesi (Foto. 5) ve hemen bitişiğinde yer alan

⁹ Osmanlı döneminin başlarında Ürgüp'e bağlı bir nahiye merkezi olan Develi, 1502 yılında Karahisar-i Develi adıyla anılan bir kazanın kurulması ile bu kazaya bağlanmıştır (Oflaz 2000:339-342).

¹⁰ 19-20. yy da Develi'de bulunan mahalleler hakkında bakınız: (Süme 1993: , Karadağ 2005, Aydınak 2006)

¹¹Develi Ulu Cami Yukarı Develi Cami-i Kebir Mahallesi Selçuk Sokak'ta bulunmaktadır. Ulu Cami, Göçeraslan oğlu Nasrullah ve eşi Sivasi Hatun tarafından H.680/ M.1282 tarihinde inşa ettirilmiştir. Caminin harimi, 24.30 x 24.50 m. ölçülerinde olup dört sıra halinde dörder kare ayağın bulunduğu mihraba dik uzanan beş sahindan oluşmaktadır (Topçu 2007: 24).

¹² Yukarı Develi'de Kopçullu Mahallesi'nde Kopçullu Cami'nin güneyinde bulunmaktaydı. Tahsin Özgüç- Mahmut Akok medresenin çok harap bir vaziyette olduğunu, buna rağmen, üslubundan, kesme taşlarının tekniği ve inşai bünyesinden bir Selçuklu eseri olduğunun anlaşıldığını belirtmektedirler (Özgüç vd 1955: 381). 549 Numaralı Hurufat Defteri'nin Kazai Develi bölümünde yer alan H. 1218 / M. 1803 tarihli Fahriye Medresesi'ne müderris atanmasına ilişkin belgeden, medresenin 19. yy başlarında faal bir şekilde hizmet verdiği anlaşılmaktadır (Kılıcı 2003: 657).

mezarlık alanının, bu alanların, Selçuklu döneminde yerleşime açılmamış olduğunu göstermektedir. Çünkü o dönemde genellikle türbeler, şehirde yerleşime açılmamış alanlarda inşa ediliyordu.

Selçuklu döneminde şehirde yer alan mahalleler hakkında elimizde bilgi bulunmamaktadır. Ama şehirde XVI. yüzyıl başlarında Mescid-i Kara Bey¹³ (Mescid-i Diğer) ve Ayagum ya da Ayalugum¹⁴ isimleri ile anılan iki mahallenin bulunduğu Osmanlı dönemi Tapu Tahrir ve İcmal Defterleri'nden anlaşılmaktadır (Oflaz 2000:343). Jennings, bu mahallelerin bünyelerinde bulundurdıkları mescitlerin isimleriyle adlandırıldıklarını belirtmektedir. Burada ilginç olan Ulu Cami'nin bulunduğu mahallenin adının 16.yy başlarında geçmemesidir. Bilindiği üzere Selçuklu döneminde şehirlerde "Ulu Cami" ya da "Cami-i Kebir" adıyla anılan bir cami mevcut değildir (Tanyeli 1987:177). "Ulu Cami" ya da "Cami-i Kebir" terimi Osmanlı döneminde şehirde inşa edilen ilk caminin vurgulanmak istenmesine yönelik olarak kullanılmaya başlanmıştır (Baykara 1996: 35). Kara Bey Mescidi Mahallesi'nin ismi 17. yy.da değiştirilerek, mahalle Kopçullu Mahallesi adını almış ve mahallede bulunan Kara Bey Mescidi de minber¹⁵ konulduktan sonra Kopçullu Camisi¹⁶ olarak adlandırılmıştır. Karabey Mescidi Mahallesi'nin yerini tespit etmemize rağmen Ayagum ya da Ayalugum Mescid-i Mahallesi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak bu mahallenin Selçuklu dönemi sur dışı yerleşiminin çekirdeğini oluşturan Ulu Cami ve Fahriye Medresesi'nin bulunduğu mahalle olması oldukça güçlü bir ihtimaldir¹⁷. Nitekim 1584 tarihinde kasaba merkezinde oluşan Cami-i Kebir Ma-

---

¹³ 1091 numaralı Hurufat Defterinin Kaza-i Develi bölümünün 13. sayfasında yer alan 1726 tarihli belgede "Develi mahallatından Kopçullu Mahallesi'nde vaki Kara Bey'in bina eylediği mescidi şerifte.." ibaresinden Kara Bey Mescidi'nin Osmanlılar döneminde Kopçullu Mahallesi olarak adlandırılan mahallede bulunduğu anlaşılmaktadır (Kılıcı 2003: 644).

¹⁴ Bu mahallenin günümüzde hangi mahalle olduğu kesin olarak tespit edilememiştir.

¹⁵ Kara Bey Mescidi, 549 Numaralı Hurufat Defterindeki 1807 tarihli belgede geçen "Develi Kazasında Kara Bey binası Mescid-i Şerif ahalisi müceddeden minberi cami eylediklerinden camisinden ber vech-i hatıp olan Mehmed Emin bin Şeyh Mehmet fevt mahlûlünden oğulları Mehmed Emin ve Ahmed adlı nam karındaşlara babaları beratı mucibince vaki ise şartıyla tevcih buyruldu" şeklindeki ibareden mescidin bu tarihte camiye dönüştürüldüğü tespit edilmektedir (Kılıcı 2003: 657).

¹⁶ Yukarı Develi'de Kopçullu Mahallesi Mihrap Sokak'ta bulunan cami üzerinde inşa ve onarım kitabeleri bulunmamaktadır (Topçu 2007:31-35).

¹⁷ Bu mahallenin Ulu Cami'nin bulunduğu mahalle olduğuna dair elimizde bulunan diğer bir veri de Eretnalılar döneminde Yukarı Develi'de Ulu Cami'nin hemen güneyinde inşa edilmiş olan Şeyh Ümmi Zaviyesidir. Zaviye 20. yüzyıl başlarında Yukarı Develi'de Cami-i Kebir Mahallesi Selçuk Sokak'ta, Ulu Cami'nin güneyinde yer alan mezarlık içerisinde bulunmaktaydı. Zaviyenin bu alandaki varlığı, Ulu Cami'nin bulunduğu alanın kentsel yapı içerisinde hala merkez olma özelliği taşıdığını göstermektedir. Şeyh Ümmi Zaviyesi ve Vakfiyesi Hakkında detaylı bilgi için bakınız (Göde 2003: 278). Kadı Burhaneddin'in Develi'ye hâkim olduğu dönemde de (1381-1397) şehrin mamur olduğuna dair elimizde bilgiler bulunmaktadır. Bezm u Rezm'de şehir "güzel bir yer, sağlam bir sığınak, mamur bir vilayet olarak" nitelendirilmektedir. Bu bilgi de şehrin Selçuklu dönemi sur dışı yerleşim çekirdeğini oluşturan Ulu

halesi ile Yeni Gum /Yedi Kum veya Halil Mescidi diye adlandırılan iki mahalle bu görüşü destekler niteliktedir (Jenings Jenings 1985:176). Muhtemelen bu tarihte, 16. yy başlarında şehirde bulunan Ayagum (Ayalagum) Mahallesi'nde yeni iskânlar olmuş ve iskân alanı iki farklı mahalleye bölünmüştür¹⁸.

Selçuklular döneminde Develi'de bir meydan bulunduğu dair çağdaş kaynaklarda bilgiler bulunmaktadır. 1266 yılında Develi'ye gelen Selçuklu Sultanı ve Vezir Muhittin Pervane, şehirde "alan" denilen bir meydanda konaklamışlar ve geceyi orada geçirmişlerdir (İbn-i Bibi 1996: 184). Fakat burada geçen meydanın daha çok şehrin iskâna açılmamış düzlük bir alanında yer aldığı ve orduların çadır kurup konakladıkları bir açıklık olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada; Anadolu Selçuklu döneminde Develi şehrinin fiziksel yapısı irdelenmiştir. Çalışma sonucunda şehrin Bizans döneminde castron (kale-kent) olarak kullanıldığı belirlenmiş, Türk döneminde de bu özelliğini devam ettirdiği anlaşılmıştır.

Şehrin Karahisar olarak adlandırılmamasından dolayı, öncelikli olarak şehrin Selçuklu döneminde "Açık Kent" modeli içinde değerlendirilen "B Tipi Açık Kent" modeline daha yakın olduğu düşünülmüştür. Fakat bu modelin en önemli özelliklerinden biri olan ve şehirde bulunması gereken ticari fonksiyonlu anıtlar ya da çarşı ve pazarların, ya da ticari yol ağının, Develi'de bulunmaması, şehrin "açık kent" modeli içerisinde değerlendirilmesini engellemiştir.

Bu tespitten hareketle, şehrin topografyası ve Bizans döneminde kale-kent olarak kullanılması üzerinde durulmuştur. Şehrin Türkler tarafından fethedilmesinden sonra bölgede yaşanan tarihi olaylardan hareketle, şehrin bu dönemde de kale-kent özelliğini devam ettirdiği anlaşılmıştır. Ayrıca şehir surlarının kapladığı alan değerlendirilmiş ve alanın 0.70 hektarlık bir yerleşime izin verdiği belirlenmiştir. Bu elde edilen veriler Selçuklu dönemi Karahisar yerleşkeleri ile karşılaştırılmıştır. Sonuçta şehrin her ne kadar isminin Karahisar olarak adlandırılmamış olmasına rağmen, Anadolu Selçuklu yerleşim sistemi içinde Karahisar yerleşim özellikleri gösteren bir yapıya sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu bilgi aynı zamanda bir yerleşme yerinin Karahisar yerleşme alanı olarak kabul edilmesi için adının Karahisar olarak adlandırılması gerekmediğini göstermiştir.

Cami, medrese ve Şeyh Umri Zaviyesi'nin bulunduğu alanın 16. yy başlarında da hala iskân sahası olarak kullanıldığını göstermektedir (Esterebadi 1990: 405).

¹⁸ 1584'te kasaba merkezinin nüfusu % 133 oranında artarak 135 yetişkin erkek nüfusa ulaşmıştır (Jenings 1985: 176).

Selçuklu döneminin başlarında Karahisar özelliği taşıyan şehir, 13. yy sonlarına doğru sur dışında güney doğu yönde yer alan düzlük alana doğru kaymaya başlamıştır. Sur dışı yerleşmesinin çekirdeğini 1281 tarihinde inşa edilmiş olan Develi Ulu Camisi ve Fahriye Medresesi oluşturmuştur. Bu dönemde şehirde bulunan Dev Ali ve Seyyid Şerif türbelerinin buldukları alanlar henüz iskâna açılmamış alanlardır.

KAYNAKÇA

- Ahmed EFLAKÎ (1987), *Ariflerin Menkıbeleri*, C.I, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul.
- ALPTEKİN Coşkun (1987), "Selçuklular Döneminde Kayseri", *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğler 7-13 Nisan*.
- ANONİM (1966), "Develi yada Everek", *Türk Ansiklopedisi*, C. XIII, Ankara, s.150.
- AYDINAK Bilgin (2006), *47 Numaralı Develi Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.
- BAYKARA Tuncer (1996), "Ulu Cami" Selçuklu Şehrinde İskânı Belirleyen Bir Kaynak", *TTK Belleteni*, LX/227, Ankara, s.34-59.
- , (2002), "Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi", *Türkler*, C.VI, Ankara, s. 223-257.
- ÇAYIRDAĞ Mehmet (2001), "Kayseri'de Basılmış İslami Paralar", *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri, s.161-183.
- ERAVŞAR Osman (2002), "Ortaçağ Anadolu Kentleri", *Türkler*, C. VII, Ankara, s. 333-343
- ERKİLETLİOĞLU Halit (2003), "Develi Kitabeleri ve Develi'de Darbedilen Sikkeler", *Bütün Yönleriyle Develi I. Bilgi Şöleni 26-28 Ekim 2002*, Develi, s. 680.
- ESTEREBADİ Aziz b. Erdeşir-i (1990), *Bezm u Rezm*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara.
- GÖDE Kemal (2003), "Develi'de Eretnalılar Devri (1327-1381) Şeyh Ümmi Zaviyesi ve Vakfiyesi", *Bütün Yönleri ile Develi I. Bilgi Şöleni 26-28 Ekim 2002*, Develi, s. 277-281.
- GÜRLEK Ahmet (1975), *Memleketim Develi*, Ankara.
- HAMILTON W.J. (1842), *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia; With Some Account of Their Antiquities and Jeology II*, London.
- HILD F. (1977), *Das Byzantinische Straßen System in Kappadokien*, Wiene.
- Ibn-i Bibi (1996), *Elevamirü'l Ala'ie Fi'l-Umuri'l Ala'ie (Selçukname)*, C.II, (Haz: Mürsel Öztürk), Ankara.

JENINGS Ronald C. (1985), "The Population, Society, and Economy Of The Region Of Erciyeş Dağı in The Sixteenth Century", Collection Turcia II, *Contributions a l'Historie Economique et Sociale de l' Empire Ottoman*, Paris, s. 150-241.

KAHRAMAN Seyit Ali (2009), *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilayeti Vakıfları*, Kayseri.

KARADAĞ Mehmet Fatih (2005), *37 Numaralı Develi Şer'iyye Sicili (H.1329-1333/M.1907-1911) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.

KILCI Ali (2003), "Hurufat Kayıtlarında Develi Vakıfları ve Vakıftaki Görevlilerin Ücretleri", *Bütün Yönleriyle Develi I. Bilgi Şöleni 26-28 Ekim 2002*, Develi, s. 641-669.

MURRAY John (1838), *The Journal Royal Geographical Society*, Vol: 8, London.

OFLAZ Mustafa (2000), "XVI. yy. Başlarında Karahisar-i Develi Kazası", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri 6-7 Nisan 2000*, Kayseri, s. 335-348.

ÖZCAN Koray (2007), "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Modelleri", *İTÜ Dergisi, Mimarlık Planlama Tasarım*, C.6, S.1, Mart, s. 3-15.

ÖZCAN Koray (2008), "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri II: Karahisarlar", *Milli Folklor*, S. 77, s. 89-101.

ÖZGÜÇ Tahsin-Mahmut Akok (1955), "Develi Abideleri", *Belleten*, C.XIX., Ankara, s.377-384.

RESTLE M-Herbert HUNGER (1981), *Tabula Imperii Byzantini (Kappadokien)*, Wien.

RESTLE Marciel (1979), *Studien Zur Fruhbyzantinischen Architectur Kappadokien*, Wien.

ROTT Hans (1908), *Kleinasiatische Denkmaler Aus Pisiden, Pamphylien, Kappodokien Und Lykien*, Leipzig.

SEVİM Ali-MERÇİL Erdoğan (1995), *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara.

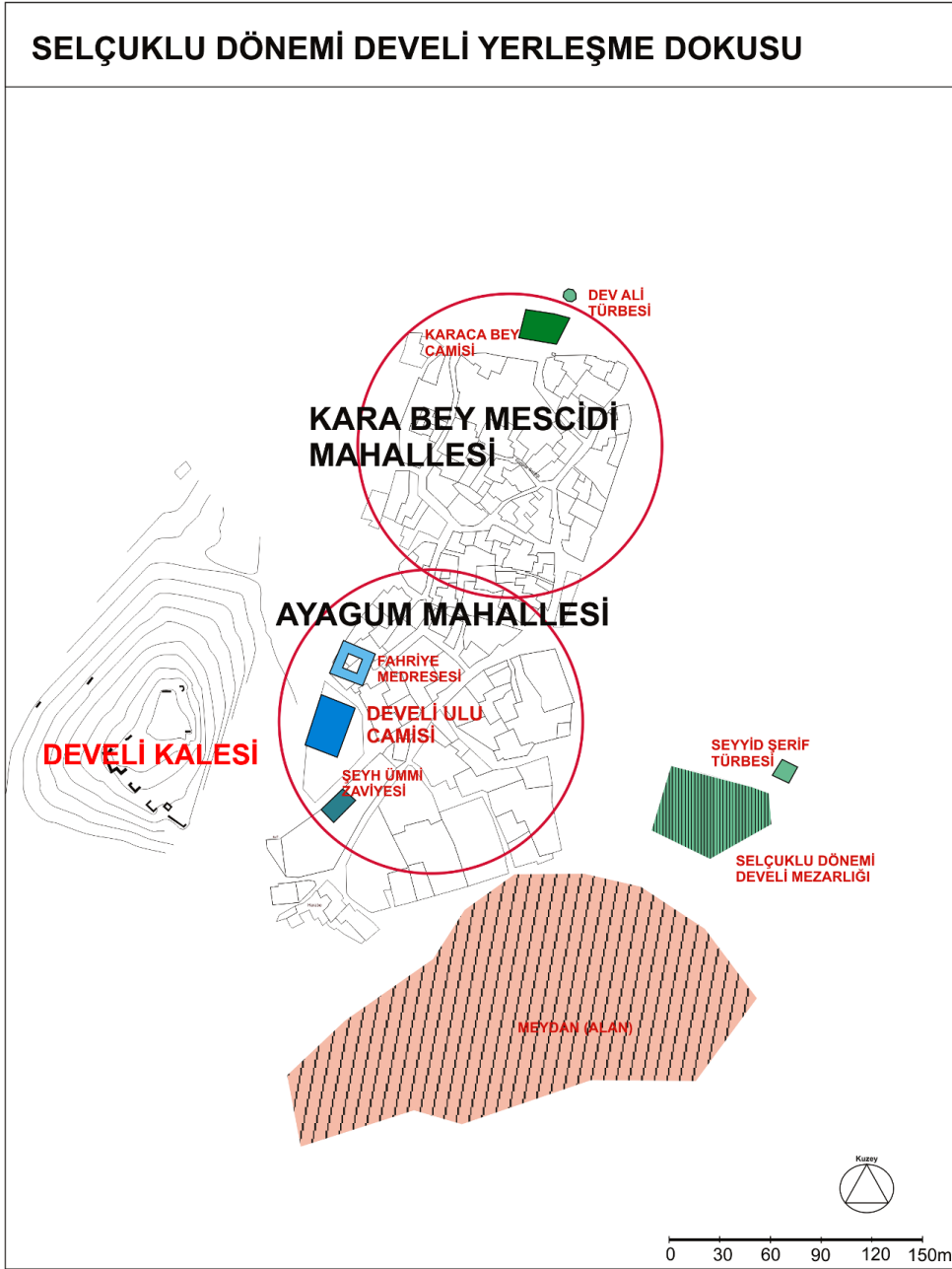
SÜME Mehmet (1993), *42 Numaralı Develi Şer'iye Sicili H. 1312-1313 (M. 1894-1895)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.

TANYELİ Uğur (1987), *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (XI-XV. Yüzyıllar)*, İstanbul.

TOPÇU Sultan (2007), *Develi'deki Türk Eserleri*, Develi.

TURAN Osman (1999), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul.

YINANÇ Refet (1989), *Dulkadır Beyliği*, Ankara.

Harita 1. Develi'nin Selçuklu Dönemi Yerleşme Dokusu

Foto. 1. Develi Şehri (<http://www.google.map>, Turkey, Develi) erişim tarihi 25.08.2012

Foto. 2. Ulu Caminin Bulunduğu Alandan Develi Kalesi'nin Görünüşü

Develi Şehri

Foto. 3. Develi Ulu Camisi ve Yerleşme Alanı

Foto.4. Dev Ali Türbesi ve Yerleşme Alanı

Foto. 5. Seyyid Şerif Türbesi ve Yerleşme Alanı